

# **„МЕЖДУ САМОДИВИТЕ / САМОВИЛИТЕ И СЕНКИТЕ: СВРЪХЕСТЕСТВЕННОТО В КУЛТУРНАТА ПАМЕТ НА СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ“**

## **ПУБЛИЧНА ЛЕКЦИЯ**

**19 май 2025 г., УниБИТ**

**Проф. д-р Венцислав Велев**

---

### **Добър ден на всички!**

Благодаря ви за интереса към темата, която е обект на настоящата лекция – тема, която на пръв поглед изглежда сякаш принадлежи на „старото време“, някъде забравено сред пожълтелите страници на народните приказки и предания. Но всъщност тя е дълбоко свързана с нашето настояще и с вечните въпроси, които си задаваме – за смисъла на живота, за границите между видимото и невидимото, за това как се справяме със страха, с неизвестното и с неизбежното.

Още в началото искам да направя едно уточнение: лекцията, която ще поднеса, стъпва върху част от направените до този момент проучвания, осъществени в рамките на научния проект „Интердисциплинарно изследване върху вярванията и представите за свръхестествените и митичните сили, съхранени в културната памет на Северозападна България, и тяхната трансмисия през времето“, който е подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ (конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2024). Както става ясно, периметърът на нашето изследване е съсредоточен в региона на Северозападна България – една от най-емблематичните и за съжаление до голяма степен пренебрегвана зони в културната география на страната. Нашият поглед се разширява и отвъд днешните държавни граници – към съседните територии в Сърбия и Румъния – защото културната памет не познава границите, които историята налага. Представя се получения към момента резултат от направени теренни проучвания, проведени през последната година и половина в редица селища от областите Враца, Монтана и Видин, както и на систематични проучвания в различни архиви и библиотеки. Събирането на първични данни, което включва архивни документи, историографски източници, както и теренни разкази, се осъществява от екип на УниБИТ, с ценната подкрепа на водещи библиотеки, музеи, архиви и читалища в региона, както и външни експерти. Това ни позволи не просто да съберем факти, а да уловим живия дъх на тази традиция, да чуем онзи особен глас на миналото, който все още отеква в съзнанието на хората.

Днес ви каня на едно особено пътуване – не просто в географското пространство на Северозападна България, но и в нейните невидими, митични и символични територии. Ще минем през гъстите гори, където дърветата сякаш още пазят спомена за самодивските хора; ще се спуснем по пусти пътеки и ще надникнем в забравени махали, където все още се разказва за срещи с „онова, що не бива да се назовава“. Ще вървим през места, което често бива описвани с думите „забравен край“, „обезлюден регион“ или „територия в упадък“. И все пак, точно тук, в сенките на Балкана и сред мъглите на Дунавската равнина, оцелява едно уникално богатство: устната традиция – онези разкази, които събират в себе си страха и надеждата, сакралното и профанното, ужаса и вярата. Но нека бъде ясно – това не са просто приказки, които да подминем с лека усмивка. Това са начини, чрез които местните хора осмислят и преживяват света около себе си – начин да се изправят срещу страха от неизвестното, да осъзнаят природните стихии, да говорят за живота и смъртта, за времето, което отминава, и за онова, което ни чака отвъд.

---

### Теоретични опори и изследователски подход

Изследването стъпва върху интердисциплинарен методологически модел, който съчетава подходи от фолклористиката, културната антропология и социологията на паметта. Тази мултидисциплинарност е наложена от самия характер на изследвания обект – вярванията в свръхестественото не са единствено фолклорно наследство, а сложни културни конструкти, които функционират като механизми за предаване на знания, норми и ценности в общността.

В теоретичен план за основа възприемаме концепцията за културната памет, разработена от германския историк, културолог и антрополог Ян Асман. В своя труд *„Културна памет и ранна цивилизация: писане, спомен и политическо въображение“* Асман разглежда паметта не просто като натрупване на индивидуални спомени, а като активно социално и културно пространство, в което се моделира колективната идентичност. Културната памет е устойчива, институционализирана и символно натоварена; тя формира своеобразен „репертоар“ от разкази, образи и значения, чрез които общностите структурират своя свят. (Assmann, J. (2011). *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511996306>, [https://www.academia.edu/38303747/Assmann\\_Jan\\_Cultural\\_Memory\\_and\\_Early\\_Civilization?auto=download](https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization?auto=download))

В контекста на нашето изследване приемаме, че разказите за самодиви (наричани в региона на Северозападна България още и като самовили), сенки и други свръхестествени същества

не са само носители на „стари вярвания“, а живи културни кодове, които предават определени нагласи към света, природата и сакралното. Чрез тях се съхранява не просто знание за миналото, а и емоционалната връзка с родовите места, с определени нравствени представи и с онова трудно уловимо, но дълбоко чувство за принадлежност.

Важен теоретичен ракурс е и понятието за „места на паметта“ (*lieux de mémoire*), въведено от френския историк Пиер Нора в знаменитата му поредица „*Les Lieux de Mémoire*“. Нора обръща внимание на това, че определени пространства – било физически, било чисто символни – се натоварват с изключителна културна значимост. В тях паметта се материализира, превръщайки ги в маркери на колективното съзнание. (Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>, <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf>).

Прилагано към темата на настоящото изследване, това означава, че една обикновена поляна, за която местните вярват, че е „самодивска“, или стар дъб, край който „се събират сенките“, придобиват статут на сакрализирани пространства. Те не са просто географски локации – те са културно кодирани зони, заредени с поколения страх, почит и митологично въображение.

В българската хуманитаристика този проблемен кръг намира сериозна основа в трудовете на Михаил Арнаудов, който първи разработва детайлна типология на митологичните образи в българския фолклор. Същевременно по-съвременни интерпретации, като тези на Иваничка Георгиева, Рачко Попов, Милена Беновска и други изследователи, разглеждат фолклора не като застинал остатък от миналото, а като динамична културна система, която непрекъснато се трансформира и адаптира към съвременните социални и културни контексти. (Арнаудов, М. (1943). Фолклорът на българите: Митология и обичаи. София: Българска академия на науките.; Беновска-Събкова, М. (1992). Змеят в българския фолклор. София: АИ „М. Дринов“.; Георгиева, И. (1993). Народна Митология. София: Наука и изкуство.)

Методологично изследването прилага качествени подходи, които включват:

- **Архивно-документални, библиографско и историографско проучване** осъществено в различни архиви и библиотеки.
- **Наблюдение на място** по време на местни празници, събори и обредни практики, чрез които се проявяват елементи от старите вярвания, понякога в скрит или преформулиран вид.
- **Устни интервюта** със стари разказвачи, често последните носители на живата традиция в селата на Северозападна България.

- **Теренни дневници**, в които се отразяват наблюдения, обстоятелства на провежданите интервюта и непосредствени впечатления.

Към настоящия момент теренната работа на екипа бе съсредоточена основно върху събиране, проверка и анализ на налични материали в библиотеки и архиви, както и върху провеждането на няколко пилотни интервюта с местни жители. Във втората фаза на проекта предстои разширяване на изследователската дейност чрез систематично събиране на аудио- и видеозаписи, нови теренни проучвания, анкети, които ще позволят по-задълбочен анализ на невербалните и емоционални аспекти на устната традиция. Теренната работа се допълва и със сравнителен анализ с близки балкански региони – Източна Сърбия (в района около Ниш) и Южна Румъния (областта около Крайова). Тези региони също съхраняват вярвания, близки по своя характер до българските, но често с различен семантичен акцент. Към момента анализите се базират както на събрания теренен материал, така и на направени библиографски проучвания и обмен на становища с изследователи от Сърбия и Румъния. Това позволява по-широко интеркултурно сравнение и по-добро разбиране на трансмисията на тези вярвания в балканския културен контекст.

---

### **Митичното пространство формирано в Северозападна България през годините**

Когато говорим за свръхестественото в контекста на Северозападна България, не бива да го разбираме като отминала, изчезнала реалност, останала само в старите приказки. Напротив, то съпътства и днешното ежедневие, присъства неусетно в езика, в пейзажа, в разказите на хората. Това, което наричаме „*митично пространство*“, е органично вплетено в съвременния свят – не съществува само „*другаде*“ или „*преди*“, а е тук и сега, част от културната топография на региона.

Срещаме го в наименования на местности като „Самодивската поляна“, „Змейовото кладенче“, „Долът на таласъма“. Тези имена не са просто фолклорна украса или любопитна архаика. Те изпълняват ролята на своеобразна *географска памет* – памет, закодирана в самото пространство. И днес, ако посетите някое от тези села, ще чуете предупреждения като: „Оттук не минавай по тъмно“, „На тая поляна не сядай, че самодивите там играят“, или „От този гроб се чува стон, особено на Задушница“. Така се формира не просто митология, а жива *топография на свръхестественото* – карта, в която определени места са натоварени със страх, почит, мистерия и предупреждение.

Тук навлизаме в полето на т.нар. *теренна памет* – понятие, което съчетава пространственото и устното предаване на знания. Това е памет, която не се открива в книги, а се преживява, чува и разказва. Тя е изключително крехка, но в същото време удивително устойчива, защото разчита не на писаното слово, а на емоционалната връзка между поколенията – от баба на внуче, от дядо на внук.

Често по време на теренните разговори звучаха фрази като: „Това ми го каза майка ми, а на нея ѝ го е разказал нейният дядо...“. Така митът преминава през времето не като догматична истина, а като преживяна поука, предупреждение или личен опит. Нужно е да се отбележи, че тези разкази не са застинали във времето – напротив, те се адаптират към съвременните условия и нагласи. Някои хора казват, че „самовилите вече не идват, защото гората е изсечена“, други твърдят, че „сенките на починалите вече не плашат, защото хората са станали безчувствени“. Но в тези твърдения не се съдържа отричане на свръхестественото – напротив, това е неговата трансформация. Митовите променят формата си, адаптирайки се към новите реалности, което напълно потвърждава концепцията на Ян Асман за културната памет като динамична система – такава, която не просто съхранява миналото, но го пренарежда според настоящето.

Особено ценни за разбирането на тези процеси са разказите, предавани в устната традиция, които често следват сходна сюжетна линия. Един такъв типичен пример, характерен за региона на Берковица, разказва за възрастна жена, която помни предупреждението на своята баба – никога да не се минава през гората при пълнолуние. Въпреки това, дядото ѝ веднъж закъснял и тръгнал по „краткия път“ през гората. На сутринта го намерили до извора – объркан, с одраскани ръце и онемял. Три дни не проговорил, а след това разказал, че видял „светещи жени“ и „чул песен, която не можел да си спомни, но и не можел да забрави“. Този разказ, макар да е представен тук като илюстрация, има множество аналози, описани в българската фолклористика и етнографски изследвания. Подобни сюжети за срещи със самодиви (самовили) и свръхестествени същества са подробно разгледани в трудовете на Иваничка Георгиева, Рачко Попов (*Митологични образи в българската традиция*) и др. В тях този тип предания са представени като устойчива културна схема, в която срещата с отвъдното често води до физически и психически промени, мълчание или мистична болест, позната в народната традиция като „прихващане“ или „самодивска болест“.

Тези митични образи не са просто приказки – те изпълняват важни социални функции. Те структурират представите за опасното и сакралното, маркират границите между ден и нощ,

между сигурното и несигурното, между светото и профанното. Антрополозите обясняват този феномен така – страхът в народната култура не е слабост, а форма на знание. Знание за невидимото, за несигурността, за тъмната страна на битието, с която всеки човек неизбежно се сблъсква.

Паметта за тези образи също така създава колективна идентичност. За едно село не е маловажно да каже: „При нас има самодивска поляна“, „Тук се крие змей“, „В тази къща никой не живее, защото е прокълната“. Тези разкази са част от локалната гордост, придават на мястото дълбочина, тайна и собствена история.

Днес, въпреки демографската криза и обезлюдяването на тези села, митичното пространство не изчезва. Напротив – то се реактивира по нов начин. Чрез културни проекти, театрални възстановки, образователни инициативи и дори чрез развитието на културен туризъм. Провеждат се вечери на страшния разказ, „разходки със сенки“, местни фестивали, които възраждат тези истории – не просто като музейни експонати, а като съвременна форма на памет и културно себеосъзнаване.

Така митичното пространство в Северозападна България ни показва нещо съществено – че културата не съществува само в книгите и архивите. Тя живее в самия пейзаж, в гласа на възрастната жена, в тъмния завой на пътя, в онова знание, което носим дълбоко в себе си, дори когато не можем напълно да го обясним.

И в днешния ден, митичното пространство е не просто географска зона, а сложен комплекс от вярвания, практики и символи, които свързват местната общност с природата и историческата памет. Това пространство е динамично – живее в разказите на хората, в ритуалите, обичаите и дори в ежедневието. Местата, свързани със свръхестествени същества като самодиви / самовили, змейове, караконджули и таласъми, носят дълбок смисъл и се възприемат като *свещени* в културната памет на местните жители.

През последните месеци проведените теренни изследвания в селища от общините Чипровци, Вършец, Берковица, Кула и Лом показват не само съхранение, но и активно възраждане на традиции, свързани със свръхестествени вярвания. Възрастните разказват истории за самовилии змейове, които обитават определени гори и поляни, а тези места и до днес се възприемат като „забранени“ или „прокълнати“.

Разказите за самовилите особено подчертават тяхната сила да влияят на човешката съдба – да лекуват, но и да наказват. Местата, за които се вярва, че са „самодивски“, обикновено се

свързват с природни особености – стари гори, извори, поляни, на които и днес хората рядко стъпват по тъмно. В някои от селищата вярванията за змейове – същества, които могат да носят както плодородие, така и бедствия – са все още живи и активни. Местните разкази често подчертават връзката между тези свръхестествени същества и сезонните цикли, природните стихии и обществените нравствени представи. По подобен начин се разглеждат и останалите персонажи – караконджули, таласъми, сенки.

---

### **Типология на свръхестествените образи в ареала на Северозападна България**

Сред основните акценти на изследването е ролята на различни ритуали и празници, провеждани на места, свързани със свръхестествени вярвания. В чипровските села, например, разказите за присъствие на самовили не само се предават през поколенията, но и намират нови проявления в съвременния културен живот. Фестивали, организирани от местните читалища, включват представяния наречени „вечери на страшния разказ“ и „разходки със сенки“, които не само възпроизвеждат старите митове, но и ги адаптират към съвременния контекст.

Проучените към момента изследвания, фокусирани върху фолклорната типология и символика на свръхестествените образи, предоставят стабилна основа за разбирането на тези митични фигури като динамични елементи на социалния живот. Общото мнение сред изследователите е, че свръхестествените образи изпълняват важни социални функции: те участват както в изграждането на колективната памет, така и в създаването и поддържането на морални ценности и социални норми.

Примерите от Източна Сърбия и Южна Румъния показват, че тези митологични образи надхвърлят националните граници и преминават през различни културно-исторически трансформации. Така например в района на Ниш се разказват сходни легенди за змейове и самодиви, които имат идентични символни значения, свързани с природата, но също така носят и белезите на историческия опит от съпротивата срещу османското владичество.

Осъществените теренни проучвания в селата около Чипровци, Вършец, Берковица и Лом разкриват изключително добре запазена и структурирана митологична картина, в която разказите за свръхестествени същества не само оцеляват, но и продължават да бъдат важен фактор за културното себеосъзнаване. Макар разказите да варират според селото, разказвача и конкретната ситуация, ясно се открояват няколко устойчиви фигури.

### **- Самодивите / самовилите – гранични и многолики образи**

Самодивите / самовилите са сред най-разпознаваемите митологични образи в Северозападна България. Те се възприемат като могъщи и опасни женски духове, свързани с определени природни пространства – гори, поляни, извори. В народните разкази те се явяват нощем, облечени в бели дрехи, с дълги разпуснати коси и боси нозе. Множество истории разказват за мъже, „хванати от самодива“, които загубили разсъдъка си, не могли да се върнат у дома или умирали скоро след срещата си с тях. В тези разкази се проявява двойствеността на самодивския образ: от една страна, те са пазителки на природата и женската магическа сила; от друга – символизируют опасното и недостъпното. Някои вярвания дори твърдят, че самодивата може да излекува тежка болест, ако човек спази определени ритуални изисквания и не я погледне в очите. Този образ, подробно анализиран още от Михаил Арнаудов в началото на XX век, продължава да е жив, вълнуващ и изпълнен с амбивалентни значения – едновременно привлекателен и ужасяващ.

### **- Змеят – любовник и разрушител**

Змеят е друга централна фигура в митологичния свят на региона. Представян като могъщо същество, обитаващо пещери, кладенци или труднодостъпни местности, той е надарен със свръхестествени сили – умее да лети, да предизвиква бури, но също така носи дъжд и плодородие. Във фолклорните разкази змеят често се явява като еротично същество, което „си харесва мома“ от селото. Тя започва да линее, не спи, „не яде и не говори“, защото нощем „нещо я вика“. Този образ съчетава в себе си представите за природната стихия и космическия ред, за страха от разрушението и копнежа по любовта. В някои села все още се разказват „змейови легенди“ свързани с битки между змей и юнак, за отвлечени моми и опити за освобождаване чрез билки, огън или специални ритуали. Змеят олицетворява и страха от неконтролируемите природни сили, и надеждата за плодородие и изобилие – той е едновременно бедствие и благословия.

### **- Караконджулите и таласъмите – духове на безредието и страха**

В най-дългите зимни нощи, около зимното слънцестоене, когато границата между световите става тънка, се появяват караконджули и таласъми. Те се описват като същества с гротескни черти – огромни уши, копита, изкривени лица – които дебнат по кръстопътищата, около кладенци и в тъмните ъгли на оборите. Смята се, че нападат хора, които нарушават определени забрани – например излизане по тъмно без защита, къпане в река на Атанасовден или липса на предпазни амулети като чесън или червен конец. Тези образи олицетворяват

страха от хаоса и неизвестното, но същевременно са контролируеми – човек може да ги избегне или надхитри с правилното знание и поведение. Чрез тези образи народната традиция представя нощта и страха не просто като пълна тъмнина и заплаха, а като пространство на изпитание – такова, което може да бъде преодоляно с правилното знание, поведение и предпазни ритуали.

#### **- Сенките и непокойниците – памет за нарушените морални норми**

Една от най-дълбоките и често срещани теми в разказите е тази за сенките и непокойниците. Те не са абстрактни „призраци“, а конкретни личности с ясно установена житейска история – „дядото, който умря внезапно“, „детето, което не бе опято“, „жената, починала в грях“. Според вярванията, ако не са изпълнени правилните ритуали – помен, кадене, преливане на гроба – духът остава неспокоен и се връща сред живите, за да напомни за себе си. Вярва се, че такива духове се явяват в сънища, оставят „влажни стъпки“ в къщата или говорят чрез тялото на някой жив. Тези разкази служат не само за обяснение на необясними събития, но и като механизъм за поддържане на социалния ред. Чрез тях се маркират границите на доброто и злото, на грижата за мъртвите и дълга към семейството.

#### **Регионалната специфика и балканските паралели**

Северозападна България е особено интересен ареал с изключително плътна и устойчива митологична картина. В сравнение с други региони на страната, тук митологичните образи са по-концентрирани, а свързаните с тях страхови разкази и представи за „прокълнати“ места – по-интензивни. Тази специфика вероятно се дължи на историческата изолация на района, тежките социално-икономически условия, бедността и високите нива на миграция, които са оставили трайни следи в културната памет.

Интересни са и паралелите със съседни региони. В района на Крайова, Румъния, се срещат вярвания за *iele* – женски духове, сходни със самодивите. Образът на самодивата присъства в румънския фолклор още и като *zână* – фигура, която носи повече черти на доброжелателна фея, символизираща красота и изобилие, докато в българската традиция самодивата остава амбивалентна и често опасна, олицетворение на неконтролируемите природни сили и женската магическа мощ. В района около Ниш, Сърбия, разказите за *змаеве* също имат силно еротично измерение, като често се явяват в сънищата и съблазняват моми. Всичко това потвърждава съществуването на общи балкански митологични кодове, които обаче придобиват различна локална окраска и интерпретации.

---

## **Съвременни интерпретации и трансформации на свръхестествените и митични мотиви**

Често се предполага, че с напредването на времето, развитието на технологиите и навлизането на глобалната култура вярванията в митичните същества и свръхестествените образи ще изчезнат или ще останат само като културно-историческо наследство без реално значение за съвременния човек. Но теренните данни от Северозападна България показват друга картина. Тези митични фигури не само не изчезват, а напротив – трансформират се, адаптират се към новите условия и продължават да съществуват под различни форми: в разказите, в езика, в културните практики и дори в новите медии.

### **- Разказът като форма на жива памет**

Едно от най-отчетливите наблюдения при съвременните носители на тези вярвания – особено хората над 60 години – е, че те продължават да разказват. Вярванията вече не се предават толкова чрез ритуал, колкото чрез наратив – през историята, през личното свидетелство, през фрази като: *„едно време чух“*, *„баба ми разказваше“*, *„на нас ни се случи“*. Прави впечатление и промяната в стилистиката на тези разкази. Част от тях преминават в хумористичен или ироничен регистър. Караконджулът може да бъде споменат с усмивка като шеговитата заплаха за непослушни деца, самодивата се превръща в красиво момиче от дискотеката, а змеят – в метафора за бурна и необяснима влюбеност. Това не е признак на отмиране и загуба на значение, а по-скоро превключване в режим на културна игра, при която старите кодове се запазват, но се адаптират към съвременната социална среда. Така свръхестествените образи продължават да функционират като важни културни маркери, макар и в трансформиран вид.

### **- Свръхестественото в езика и всекидневието**

Езикът е едно от най-устойчивите пространства, в които митичното продължава да живее. Теренните разговори показват колко често се използват изрази като: *„да не си срещнал самовила“*, *„хванало го е нещо“*, *„носи го змей“*. Тези фрази служат като образен език за състояния, които трудно могат да бъдат описани с психологически или медицински термини – любовна обсебия, внезапна тъга, психическо разстройство или странно поведение. Такъв език предоставя културна рамка за разбиране на емоции и преживявания, които остават извън рационалното обяснение. Особено при теми, свързани със загуба, самота или болест, се прибегва до символния ресурс на митичното, което осигурява по-дълбок смисъл от чисто рационалните обяснения.

### **- Новите канали – интернет, попкултура, местен туризъм**

Митологичните образи успешно намират място и в съвременните медийни и културни платформи. В социалните мрежи и видеоплатформи се разпространяват клипове с разкази за духове, „странни случки в гората“, или посещения на изоставени села със свръхестествена слава. Говори се за къщи, дори цели села, в които никой външен човек не смее да замръкне. Макар често сензационни, тези материали рециклират традиционни теми и мотиви, като ги пречупват през езика на съвременната попкултура. Самодивата и змеят вече съществуват и като дигитални образи, разпознаваеми в интернет средата.

Паралелно с това, местните общности използват своя митологичен капитал за развитие на културния живот и туристическия интерес. В рамките на фестивали като „Пъстра огърлица“ във Вършец и други подобни инициативи в региона, често се включват театрални постановки, разкази и художествени интерпретации, вдъхновени от местните легенди за различни свръхестествени същества, характерни за региона. Показват се и различни ритуали. Макар тези събития да не са посветени изцяло на митичните образи, те функционират като форма на културна актуализация, чрез която общностите съхраняват и пресъздават своето наследство в съвременен контекст.

### **- Младите и скритото въздействие на митичното**

Съществува разпространеното схващане, че младите хора са напълно откъснати от тези вярвания. Но теренните наблюдения опровергават това. Макар да не вярват буквално в съществуването на самовили или таласъми, много млади хора (на възраст между 18 и 30 години) познават тези разкази, помнят истории, чути от баби и дядовци, и най-вече – запазват определена чувствителност към тях. Интересен е анализа на въпроси от типа – Как си представяте визуално тези същества? Често отговорът е – „не знам точно“, „не съм сигурен/сигурна“. За младите тези образи често функционират като културен знак за принадлежност – „това е от нашето село“, „тук има такава легенда“. Дори когато ги използват с ирония или дистанция, това е доказателство, че митологичните мотиви продължават да съществуват в културното въображение. Те са част не от ежедневието, а от културната биография – носители на емоционален, естетически и идентичностен ресурс.

### **- Свръхестественото като израз на културна устойчивост**

Налага се убеждението, че вярванията в свръхестественото са не просто остатък от миналото, а израз на културна устойчивост. В един регион, често представян в медиите като „обезлюден“, „изостанал“ или културно маргинализиран, именно тези вярвания показват наличието на богати, жизнени културни вселени. Обитателите на Северозападна България създават и поддържат свят от значения, в който невидимото, паметта и пространството са неразривно свързани. Изследването на съвременните интерпретации на митичното надхвърля рамките на чисто научната задача – то е акт на културна видимост и признание. Показва, че дори в географските и социални „периферии“ продължават да живеят сложни културни системи, носещи не само миналото, но и възможностите на бъдещето.

---

## **Заклучение**

### **Митичното като жива памет и културен ресурс**

Не един път бе подчертано, че вярванията в свръхестественото и митологичното в Северозападна България не са просто културен остатък от едно отминало време. Те са свидетелство за начините, по които местните общности осмислят реалността, справят се с тревогите си и съхраняват своята идентичност. Днес разказите за самодиви / самовили, змейове, таласъми или прокълнати места са не само увлекателни наративи – те са огледало на социалната динамика, на междуличностните отношения, на опитите да се поддържа морален ред в едно често маргинализирано пространство. Северозападът – със своята демографска, икономическа и инфраструктурна уязвимост – изгражда алтернативни форми на устойчивост именно чрез културната си памет. В митичните образи и разкази откриваме не просто фантазии или фолклорна екзотика, а цял един език, чрез който хората комуникират миналото, разбират настоящето и придават смисъл на бъдещето. Особено важен е начинът, по който тези свръхестествени наративи се адаптират и трансформират в съвременния контекст – чрез местни инициативи, културни проекти, театрални форми, онлайн разказване и фестивални възстановки. Тази трансформация не е загуба на автентичност, а израз на живата природа на фолклора – той не съществува в музея, а в говора, в жеста, в преживяното.

Пример за съвременна културна актуализация е и образователната инициатива, осъществена по проект от екипа на изследването, в която участие взеха ученици от X, XI и XII клас на 140 СУ „Иван Богоров“ в София. На тях бяха представени различни легенди и предания, а след това им бе поставена задача да нарисуват как самите те си представят различни митични същества. В резултат на това техните творби бяха обединени в самостоятелна изложба под

наслов „*Български свръхестествени и митологични същества*“, която не само показва как младите хора възприемат тези образи, но и демонстрира живия им потенциал да бъдат преосмисляни през съвременната културна чувствителност. Освен това, в рамките на проекта, бе организирана и поредица от публични лекции на д-р Виктория Башам – преподавател в Университета в Солсбъри, САЩ. Тя изнесе лекции, в които акцентът бе поставен върху митични същества, свръхестествени сили, приказни герои и трансформацията им в различни приказни традиции и културни представи на народи от различни страни и континенти. Тези събития показваха как местните вярвания и образи могат да бъдат вписани в по-широк глобален контекст, съхранявайки своето уникално значение, но и намирайки допирни точки с универсалните митологични структури.

И още един път следва да подчертаем, че осмислянето на тези митични структури е и начин да възстановим усещането за сакралност на определени места – поляни, гори, извори, скални образувания – които в съвременното технизирано време често се възприемат просто като пейзаж. В разказите на възрастните хора тези места не са просто „природа“, а сцена на важни събития, носители на енергия и граници между световете. Тази сакрална география е ключов елемент от местната културна екология. Изследването на свръхестественото и митичното в културната памет на Северозападна България показва ясно, че тези представи не са реликви от миналото, а активни, променящи се и адаптивни културни структури. Те изпълняват важна функция – не само като фолклорно наследство, но и като механизъм за социална сплотеност, идентичност и интерпретация на реалността.

Пространството не съществува само физически – то е наситено със знаци, спомени и страхове, които организират общностното мислене и поведение. Наблюдаваме устойчиво присъствие на определени образи – самодиви / самовили, змейове, таласъми – които, въпреки трансформациите в контекста, запазват основната си функция на медиатори между видимото и невидимото, между човешкото и отвъдното. В същото време начинът на предаване на тези вярвания се променя – от жива разказваческа традиция към културни събития, образователни инициативи, проекти по опазване на нематериалното наследство и дори дигитални канали. Така митичното успява да остане разпознаваемо и значимо, без да изгуби своето символно ядро. Особено важна е връзката между митичното пространство и историческата памет – в много случаи местата, които фолклорът описва като „страшни“ или „сакрални“, се оказват натоварени и с реална травма: загуби, преселения, несправедливости. Митът тук действа не като заблуда, а като форма на културна терапия, чрез която общността „преработва“ трудното минало и му придава обяснимост.

В заключение можем да кажем, че свръхестественото не бива да се разглежда единствено като наивна вяра или забавен фолклорен мотив. То е жива част от културната екология на региона, която структурира света, обяснява границите между допустимото и забраненото и съхранява паметта за общностни страхове, мечти и морални уроци. Изучаването му е не просто академичен интерес, а и акт на уважение към дълбоката символика, с която хората от Северозападна България обитават своя свят. Изследването на свръхестественото в този регион – с помощта на теренна работа, сравнителен анализ и интердисциплинарен подход – не е само академично усилие. То е и акт на уважение – към гласа на разказвачите, към мълчаливите спомени, към онова, което не винаги може да бъде рационализирано, но винаги може да бъде почувствано. Защото митичното не е просто спомен за друго време – то е друг начин да присъстваме пълноценно в нашето време, осмисляйки миналото и търсейки посока в настоящето. И когато го слушаме внимателно, то започва да говори не само за миналото, но и за нашето настояще – с неговите страхове, надежди и търсене на смисъл.